

FEBRUARI 2016

MOSLIMS IN NEDERLAND 2014

Deze factsheet heeft tot doel gegevens te presenteren over moslims in Nederland.

'Moslims in Nederland 2014' is een actualisering door Kennisplatform Integratie & Samenleving van de factsheet uit 2012 (verschenen bij FORUM). Hierin zijn, indien beschikbaar, actuelere gegevens verwerkt.

Inhoud

INLEIDING	3
HISTORIE	3
MOSLIMS IN EUROPA	3
AANTAL MOSLIMS IN NEDERLAND	4
BEVOLKINGSOPBOUW	5
KEUZE HUWELIJKSPARTNER	6
MOSKEEËN	7
THUIS VOELLEN	9
TEVREDENHEID	9
IDENTIFICATIE	10
INTEGRATIE	11
WEDERZIJDSE BEELDVORMING	11
CONTACTEN MET AUTOCHTONEN	12
DISCRIMINATIE JEGENS MOSLIMS	13
LITERATUUR	15
WEBSITES	16

INLEIDING

Deze factsheet geeft actuele informatie over moslims in Nederland. Bij Forum, Instituut voor Multiculturele Vraagstukken verschenen in 2008 en 2010 factbooks over de positie van moslims in Nederland en in 2012 verscheen een factsheet van beperktere omvang, waarbij werd gefocust op gegevens die interessant zijn voor het dagelijks leven van moslims. 'Moslims in Nederland 2014' is een actualisering door Kennisplatform Integratie & Samenleving van de factsheet uit 2012. Hierin zijn, indien beschikbaar, actuelere gegevens verwerkt.

Deze factsheet heeft tot doel gegevens te presenteren over moslims in Nederland. Op enkele – ook recente – publicaties na, wordt er in ons land weinig onderzoek gedaan naar moslims. Dit betreft onderzoek waarin bekend is dat de respondenten de islam belijden of zichzelf beschouwen als moslim. Wel worden met regelmaat gegevens verzameld en gepubliceerd over etnische groepen, met name over de vier grootste, waaronder Turkse en Marokkaanse Nederlanders. Bij gebrek aan beschikbare gegevens over moslims, presenteren we op meerdere plekken in deze factsheet cijfers over Turkse en Marokkaanse Nederlanders, die het grootste deel van de moslims vormen. Moslims komen ook voor onder andere (etnische) groepen, zoals Irakezen, Afghanen, Iraniërs, Somaliërs. Zij figureren echter zelden als doelgroep van onderzoek en surveys, waardoor deze groepen grotendeels buiten beschouwing blijven.

We hebben niet de pretentie van volledigheid, maar we menen wel dat deze factsheet een belangrijke rol kan spelen als achtergrondinformatie, context of feitenmateriaal voor journalisten en anderen die het debat in Nederland volgen en daarover berichten.

HISTORIE

DE KOMST VAN MOSLIMS NAAR NEDERLAND

In 1879 wordt voor het eerst melding gemaakt van moslims in Nederland. Bij de volkstelling van 1889 blijken er 49 'Mahomedanen' te wonen. Deze eerste moslims waren immigranten uit Nederlands-Indië, en woonden in Den Haag. Tot de Tweede Wereldoorlog bedroeg het aantal moslims nooit meer dan enkele honderden.

In de jaren vijftig van de vorige eeuw steeg het aantal moslims door immigratie uit Indonesië. De eerste (houten) moskee werd in 1951 gebouwd in het Friese Balk door een groep Molukse ex-KNIL soldaten. De eerste stenen moskee - de Mobarak moskee in Den Haag - verrees in 1955.

Na 1960 arriveerden jaarlijks tienduizenden Turkse en Marokkaanse gastarbeiders in Nederland om te werken in de Nederlandse industrie. In de jaren zeventig en tachtig lieten veel gastarbeiders hun gezinnen overkomen. De gedachte aan een spoedige terugkeer naar het vaderland verdween naar de achtergrond, en de gastarbeiders zochten, samen met hun gezinnen, een plek in de Nederlandse samenleving. Daar hoorde bij dat zij ruimte zochten voor hun geloofsbeleving. Het aantal moskeeën nam snel toe. De eerste moskeeën waren vaak 'huiskamer-moskeeën'; later werden bedrijfspanden, scholen en verenigingsgebouwen gehuurd of gekocht.

In 1975 werd de ex-kolonie Suriname onafhankelijk. De Surinaamse bevolking was bevreesd dat de deur naar Nederland voorgoed op slot zou gaan. Tot aan de overgangsregeling van 1980 maakten 300.000 Surinamers gebruik van de mogelijkheid zich in Nederland te vestigen. Zo'n 10% van de Surinamers in Nederland is moslim. Het gaat voornamelijk om mensen die oorspronkelijk uit India of Java kwamen.

Niet alleen gastarbeid en gezinshereniging leidden tot een groei van de moslimbevolking; vanaf eind jaren tachtig nam hun aantal ook toe als gevolg van een groeiende stroom van vluchtelingen en asielzoekers uit het Midden-Oosten. Deze groep werd met name gevormd door Irakezen, Afghanen en vluchtelingen uit voormalig Joegoslavië.

MOSLIMS IN EUROPA

SPREIDING

In Europa is de islam na de christelijke religies de grootste godsdienst. Er zijn grote autochtone mosliminderheden op de Balkan en in andere Oost-Europese landen. In West-Europa bestaat de overgrote meerderheid van moslims uit migranten uit islamitische landen en hun nakomelingen. Door gezinshereniging ontstonden sinds de tweede helft van de jaren zeventig substantiële gemeenschappen van Turken en Marokkanen in Nederlandse steden, die verder in omvang toenamen door geboorte en door huwelijk met personen uit de landen van herkomst. Verder groeide de moslimgemeenschap in Nederland door de komst van politieke vluchtelingen.

Tabel 1 Moslims in geselecteerde landen van Europa, naar geschat aantal en percentage van de bevolking, 2010

Land	Aantal	% inwoners
Frankrijk	4.704.000	7,5
Duitsland	4.119.000	5,0
Verenigd Koninkrijk	2.869.000	4,6
Italië	1.583.000	2,6
Spanje	1.021.000	2,3
Nederland	914.000	5,5
België	638.000	6,0
Griekenland	527.000	4,7
Oostenrijk	475.000	5,7
Zweden	451.000	4,9
Zwitserland	433.000	5,7
Denemarken	226.000	4,1
Noorwegen	144.000	3,0
Portugal	65.000	0,6
Ierland	43.000	0,9
Finland	42.000	0,8
Luxemburg	11.000	2,3
Totaal Europa	18.267.000	4,5

Bron: Pew Research Center's Forum on Religion & Public Life (2011)

In West-Europa heeft Frankrijk het grootste aantal moslims, gevolgd door Duitsland, het Verenigde Koninkrijk en Italië. Nederland neemt de zesde plek in. In 2010 vinden we het grootste aandeel moslims in Frankrijk (7,5%), gevolgd door België, Zwitserland en Oostenrijk, en door Nederland (5,5%).

Tabel 2 Netto migratie van moslims naar geselecteerde landen van Europa, 2010

	Geschat aantal moslim immigranten	% nieuwe immigranten dat moslim is	% van de bevolking dat moslim is
West-Europa			
Frankrijk	66.000	68,5	7,5
Nederland	3.000	42,6	5,5
België	14.000	30,8	6,0
Oostenrijk	8.000	23,4	5,7
Zwitserland	2.000	19,0	5,7
Duitsland	22.000	14,7	5,0
Zuid-Europa			
Griekenland	12.000	29,7	4,7
Italië	60.000	23,7	2,6

	Geschat aantal moslim immigranten	% nieuwe immigranten dat moslim is	% van de bevolking dat moslim is
Spanje	70.000	13,1	2,3
Noord-Europa			
Zweden	19.000	45,4	4,9
Noorwegen	7.000	34,0	3,0
Verenigd Koninkrijk	64.000	28,1	4,6
Finland	2.000	20,6	0,8
Ierland	5.000	9,6	0,9
Denemarken	< 1.000	8,0	4,1
Oost-Europa			
Bulgarije	< 1.000	41,9	13,4

Bron: Pew Research Center's Forum on Religion & Public Life (2011).

IMMIGRATIE NAAR NEDERLAND EN EUROPA

Vergeleken met andere Europese landen is de omvang van de immigratie van moslims naar Nederland relatief laag. De immigratie van moslims in Frankrijk, Italië en het Verenigd Koninkrijk bedroeg in 2010 naar schatting 60-66 duizend moslimimmigranten per land. Nederland hoort met zo'n 3 duizend moslimimmigranten tot de landen met een relatief lagere immigratie van moslims.

AANTAL MOSLIMS IN NEDERLAND

ETNISCHE HERKOMST

Onderzoek van het CBS¹ laat zien dat in 2014 4,9 procent van de Nederlandse bevolking boven de 18 jaar zichzelf beschouwt als moslim. Dit komt neer op ongeveer 660 duizend volwassen Nederlanders die zichzelf moslim noemen. De meest recente schatting van het totaal aantal – volwassen en niet-volwassen – moslims komt van het CBS² uit 2009; zij schatten het aantal moslims in 2007/2008 op 825 duizend³ (5% van de bevolking⁴). In figuur 1 is te zien dat de meerderheid van deze groep van Turkse of Marokkaanse komaf is (296 en 285 duizend personen, respectievelijk). Overige grote herkomstlanden zijn Afghanistan, Irak, Iran en Somalië. Deze zes groepen vormen samen ongeveer

1 Schmeets, H. & Van Mensfoort, C. (2015)

2 CBS (2009).

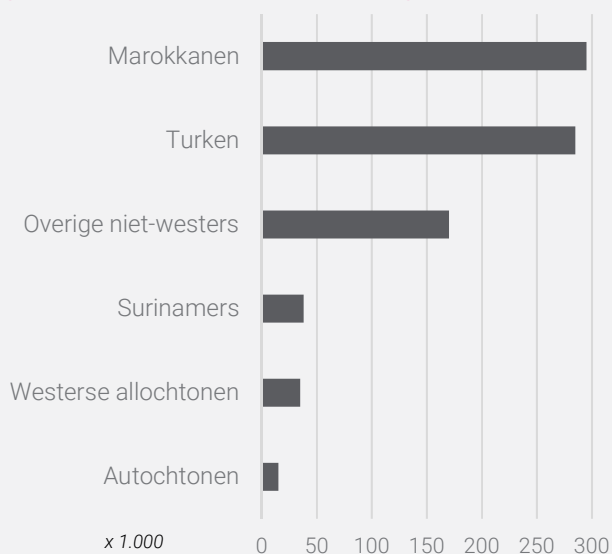
3 Hoewel dit een daling is van 32 duizend moslims ten opzichte van de schatting van 857 duizend moslims op basis van gegevens uit 2006, is dit verschil niet significant. Dat wil zeggen dat het verschil niet van toeval is te onderscheiden. We kunnen dus niet vaststellen dat er een afname waarneembaar is in het geschatte aantal moslims tussen 2006 en 2007/2008

4 De schatting zoals gedaan door het CBS in 2009 is lager dan die van het PEW Research Center in 2010 (zie tabel 1), die uitkomt op 914 duizend moslims (5,5% van de Nederlandse bevolking).

80% van de moslimpopulatie in Nederland. Er zijn relatief weinig autochtonen die moslim zijn; het gaat om ongeveer 13 duizend personen. De moslims van autochtone herkomst betreffen zowel bekeerde autochtone Nederlanders als 'derde generatie-allochtonen'. Dat zijn kinderen van de tweede generatie niet-westerse allochtonen die volgens de CBS definitie⁵ niet tot de categorie allochtonen worden gerekend. Recentere schattingen van het aantal moslims zijn niet beschikbaar. De Nederlandse bevolking kent op 1 januari 2014 396 duizend Turkse Nederlanders en 375 duizend Marokkaanse Nederlanders⁶. Het is echter niet duidelijk welk deel binnen deze groepen zichzelf als moslim beschouwd.

Figuur 1 Aantal moslims naar herkomstgroep, 2007/2008

Bron: Schmeets, H. & Mensfoort, C. van (2015).

PROGNOSES

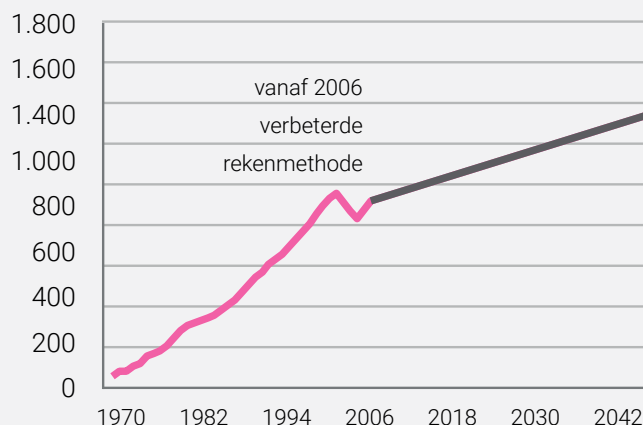
Het NIDI heeft in een scenario doorgerekend hoe het aantal moslims zich zal ontwikkelen. De verwachting is dat in 2050 7,6 procent van de Nederlandse bevolking moslim zal zijn. In totaal gaat het dan om 1.339 duizend moslims, 432 duizend meer dan in 2009 (zie figuur 2). Het aantal moslims groeit zowel als gevolg van immigratie (eerste generatie) als van geboorte (tweede generatie). Het NIDI heeft in dit scenario geen rekening gehouden met factoren als geloofsafval en bekeringen.

Het PEW Research Center geeft op haar website een prognose weer van 1.365 duizend moslims (7,7% van de Nederlandse bevolking) in 2030, 1.470 duizend moslims (8,5% van de bevolking) in 2040 en 1.600 duizend moslims (9,4% van de bevolking) in 2050.

⁵ Het CBS definieert allochtonen als personen van wie tenminste één ouder in het buitenland is geboren. De derde

⁶ CBS (2014)

Figuur 2 Aantal moslims in Nederland, 1971 - 2009 en prognose 2050

Bron: Statline/CBS

BEVOLKINGSOPBOUW

Het percentage volwassen moslims in de Nederlandse bevolking is in de periode 2010-2014 licht gestegen (zie tabel 3). In 2010 zag 4,5 procent zichzelf als moslim, in 2014 is dat toegenomen naar 4,9 procent. Er is een toename waarneembaar bij de 18-25 jarigen van 6,8 naar 8,2 procent. Een zelfde stijging is waarneembaar onder de 35-45 jarigen (van 6,5 naar 8 procent). Ongeveer 45 procent van de niet-westerse allochtonen ziet zichzelf als moslim in de periode 2010-2014.

Er is een positieve samenhang tussen geloof en kindertal. Het gemiddelde kindertal van vrouwen van 33 tot 42 jaar met een moslimman is 2,8, terwijl het gemiddelde kindertal van alle vrouwen in die leeftijdscategorie 1,8 bedraagt. Het gemiddelde kindertal van Turks-Nederlandse en vooral Marokkaans-Nederlandse vrouwen is de afgelopen 10 jaar gedaald. Bij Marokkaans-Nederlandse vrouwen van 3,1 naar 2,6 en bij Turks-Nederlandse vrouwen van 2,2 naar 1,7⁷

Tabel 3 Moslims naar achtergrondkenmerken, 2010-2014 (in procenten)

	2010	2011	2012	2013	2014
Totaal	4,5	4,7	4,8	4,8	4,9
Geslacht					
Mannen	4,8	4,9	5	4,9	5
Vrouwen	4,1	4,4	4,5	4,6	4,8

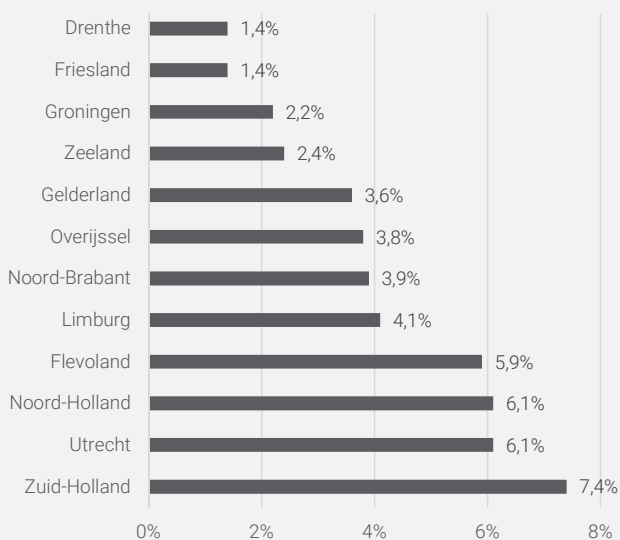
⁷ CBS, Statline.

	2010	2011	2012	2013	2014
Leeftijd					
18 tot 25 jarigen	6,8	6,6	7,3	7,3	8,2
25 tot 35 jarigen	8,3	8,5	8	8	7,8
35 tot 45 jarigen	6,5	7,1	8,1	8,1	8
45 tot 55 jarigen	4	4,6	4,6	4,6	4,8
55 tot 65 jarigen	1,6	1,9	1,8	1,8	2,2
65 tot 75 jarigen	1,2	1,1	0,9	0,9	1
75 jarigen of ouder	0,3	0,2	0,2	0,2	0,5
Opleiding					
Laag	7	7,4	7,1	6,4	7,7
Midden	3,7	3,9	4,3	4,8	4,5
Hoog	2,2	2,4	2,5	2	2,1
Herkomst					
Autochtoon	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
Westerse allochtoon	2,9	2,1	2,8	2,8	2,2
Niet-westerse allochtoon	43,8	45,4	44,7	44,1	45

Bron: Schmeets, H. & Mensfoort, C. van (2015).

In figuur 3 zijn de verschillen in het percentage moslims per provincie weergegeven. Moslims zijn met name woonachtig in Zuid-Holland (7,4%), Utrecht (6,1%), Noord-Holland (6,1%) en Flevoland (5,9%). Relatief een klein deel van de moslims is gevestigd in de noordelijke provincies (5%) en in Zeeland (2,4%).

Figuur 3 Moslims naar provincie, 2014

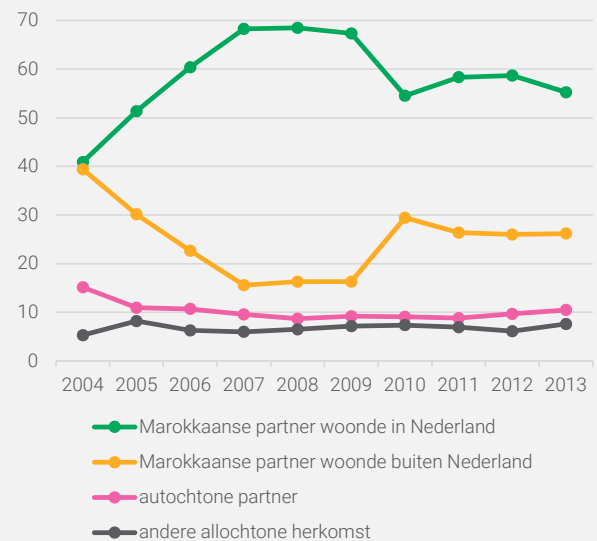
Bron: Schmeets, H. & Mensfoort, C. van (2015).

KEUZE HUWELIJKSPARTNER⁸

GEMENGDE HUWELIJKEN

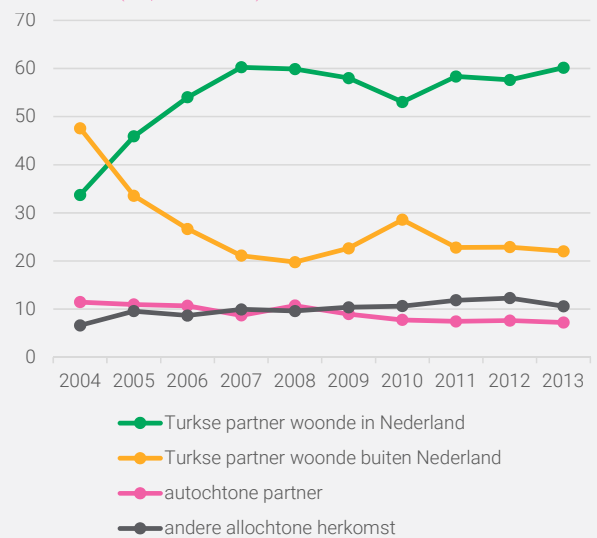
Ruim 80% van de Turks-Nederlandse en Marokkaans-Nederlandse mannen en vrouwen kiest een huwelijkspartner met dezelfde etnische achtergrond als zichzelf. Zo'n 7-10% kiest een autochtone partner, en respectievelijk 7 en 10% van de Marokkaans-Nederlandse en Turks-Nederlandse mannen huwt met een partner van andere (niet-autochtone) etnische origine.

Figuur 4 Marokkaans-Nederlandse bruidegommen naar herkomst, 2004-2013 (in procenten)

Bron: CBS/Statline

Figuur 5 Turks-Nederlandse bruidegommen naar herkomst, 2004-2013 (in procenten)

Bron: CBS/Statline

⁸ Bij gebrek aan beschikbare gegevens over moslims over dit onderwerp, presenteren we hier cijfers over de twee etnische groepen - Turken en Marokkanen - die het grootste deel van de moslims vormen.

Steeds vaker kiezen Turkse en Marokkaanse Nederlanders (vooral de tweede generatie) een partner die al in Nederland woont. In 2004 koos 40 procent van de Marokkaans-Nederlandse mannen een Marokkaans-Nederlandse vrouw, in 2013 is dat aandeel 55 procent. Vergeleken met 2007-2008 is er echter sprake van een daling. In die jaren vond 68 procent van de Marokkaans-Nederlandse mannen een Marokkaans-Nederlandse vrouw⁹

Turks-Nederlandse mannen hebben een vergelijkbaar patroon in keuze van de huwelijkspartner. 60 procent van hen huwt met een Turks-Nederlandse vrouw, en 22 procent met een Turkse vrouw uit Turkije of een ander land. Het partnerkeuzepatroon van Turks- en Marokkaans-Nederlandse vrouwen is vergelijkbaar met dat van Turks- en Marokkaans-Nederlandse mannen.

In 2004 is de regelgeving voor immigratie van een huwelijkspartner aangescherpt. Vooral bij Turks-Nederlandse mannen lijkt dat bijgedragen te hebben aan een extra daling in de keuze van een partner uit Turkije. De Wet Inburgering uit 2007¹⁰, die het behalen van een inburgeringsexamen in het land van herkomst als voorwaarde stelt voor immigratie, lijkt geen effect te hebben gehad, omdat het aantal bruiden uit het buitenland is toegenomen na 2007.

VRIJE KEUZE HUWELIJKSPARTNER

Turkse en Marokkaanse Nederlanders blijken een vrije keuze van huwelijkspartner steeds vanzelfsprekender te vinden¹¹. Koerden, Hindoestanen (moslim, christen of hindoe) en Pakistani zitten in een tussenfase. Gearrangeerde huwelijken zijn voor hen nog wel de norm, maar hoger opgeleiden en economisch zelfstandigen hebben hierin meer keuzevrijheid. Bij groeperingen die nog maar relatief kort in Nederland verblijven, zoals de Afghanen, wordt de discussie over vrije huwelijkskeuze nog nauwelijks gevoerd.

Hoewel bij sommige groepen huwelijksdwang nog voorkomt, keuren alle onderzochte groepen dit gebruik breed af. Er is inmiddels ook een groep jongeren rond de 30 jaar met een hogere opleiding en goede baan van wie de familie accepteert dat zij ongetrouwd zijn.

9 Sterckx, L., Dagevos, J., Huijnk, W. & Lisdonk, J. van (2014), p.68.

10 Deze wet is later gewijzigd in de Wet van 13 september 2012 tot wijziging van de Wet Inburgering en enkele andere wetten in verband met de versterking van de eigen verantwoordelijkheid van de inburgeringsplichtige. Deze wet is op 1 januari 2013 in werking getreden. Een belangrijke wijziging vormt het zelf betalen van de inburgering door de inburgeringsplichtige.

11 Storms, O. & Bartels, E. (2008).

MOSKEEËN

AANTAL MOSKEEËN

Uit een inventarisatie blijkt dat er in 2007 naar schatting 475 moskeeën in Nederland waren¹². De helft van deze moskeeën wordt beheerd door Turkse organisaties, ongeveer een derde door Marokkanen en 11 procent door Surinamers. Bijna de helft van alle moskeeën staat volgens deze zelfde bron in Noord- en Zuid-Holland.¹³

Inofficiële, recentere schattingen van het aantal moskeeën in Nederland lopen uiteen van 450 tot 475.¹⁴ Ongeveer 300 van de moskeeën zijn gehuisvest in informele gebouwen zoals oude scholen¹⁵.

Tabel 4 Overzicht moskeeën naar herkomstgroep, 2007

Bevolkingsgroep	Aantal moskeeën	Percentage moskeeën	Aantal moskeeën per 10.000 moslims
Turks	242	51	6,7
Marokkaans	179	38	5,5
Surinaams	52	11	16,0
overig	2	0	0,1
Totaal	475	100	4,5

Bron: Oudenhoven, J.P. van, Blank, A, Leemhuis, F, Pomp, M. & Sluis, A.F. (2008).

STROMINGEN

De islam kent verschillende bewegingen en stromingen, hetgeen zich vertaalt in het beheer en bestuur van de moskeeën. De onderstaande tabel is een poging de moskeeën in te delen naar stroming. Ruim 45 procent van de moskeeën hangt een Turkse stroming aan, waarbinnen Diyanet de grootste is (30,1%). Ongeveer 38 procent van de moskeeën hangt een Marokkaanse stroming aan.

12 Oudenhoven, J.P. van, Blank, A, Leemhuis, F, Pomp, M. & Sluis, A.F. (2008), p 52-53. De berekening is gemaakt op basis van een adreslijst van de ISBI, aangevuld met andere adreslijsten.

13 Ibidem, p. 54.

14 <http://www.zamanvandaag.nl/nieuws/europa/8379/nederland-heeft-laagste-moskeedichtheid>, <http://www.republiekallochtonie.nl/update-van-overzicht-van-incidenten-rond-moskeeën>, <http://politiek.tpo.nl/2015/01/02/marcouch-pvda-actie-tegen-oproep-brandstichting-moskee/>.

15 Metro, 4 januari 2011. De cijfers komen uit de koker van een grote verzekeraar van religieuze gebouwen.

Tabel 5 Overzicht moskeeën per categorie moslims, 2007

Categorie	Aantal	% van totaal
Turks - Diyanet	143	30.1
Turks - Süleymanlı's	48	10.1
Turks - MilliGörüş	25	5.3
Turks - overig	26	5.5
Marokkaans	179	37.7
Surinaams - Soenitisch	41	8.6
Surinaams - Ahmadija	11	2.3
Overig	2	0.4
Totaal	475	100

Bron: Oudenhoven, J.P. van, Blank, A, Leemhuis, F, Pomp, M. & Sluis, A.F. (2008).

MAATSCHAPPELIJKE FUNCTIE

Anders dan in de herkomstlanden is de moskee in Nederland vaak niet alleen een plaats waar men aan zijn of haar religieuze verplichtingen kan voldoen en religieus onderwijs kan krijgen (gebed, vrijdagspreek, Koranonderricht, Arabische les, lezingen over religieuze onderwerpen). Vaak is de moskee ook een ontmoetingsplaats waar leden van de gemeenschap terecht kunnen voor advies op uiteenlopende gebieden, voor voorlichting, sport, recreatie, ontspanning, voor een winkel of een maaltijd. Ook bestaan er contacten tussen moskeeën en kerken (soms ook synagogen) in het kader van een interreligieuze dialoog.

Geloofsbeleving

BEZOEK RELIGIEUZE DIENSTEN

Uit onderzoek van het CBS blijkt dat in 2014 ruim een kwart van de moslims aangeeft minstens 1 keer per week naar de moskee te gaan. Ongeveer 10 procent gaat 1 tot 3 keer per maand naar de moskee. Nog eens 10 procent gaat minder dan 1 keer per maand. De helft van alle moslims gaat zelden of nooit naar de moskee.

RELIGIEUZE GEDRAGINGEN EN HOUDINGEN

Uit onderzoek van het SCP uit 2012 blijkt dat vrijwel alle Turkse en Marokkaanse Nederlanders zichzelf zien als moslim (94% en 97%, respectievelijk). In figuur 6 is te zien dat religie bij Marokkaans-Nederlandse moslims meer naar voren komt in het dagelijkse leven dan bij Turks-Nederlandse moslims. Het grootste verschil is waarneembaar in het deel moslims dat elke dag vijfmaal bidt; ruim driekwart van de Marokkaans-Nederlandse moslims geeft aan dit te doen, terwijl een kwart van de Turks-Nederlandse moslims dit religieuze gedrag laat zien.

Figuur 6 Religieus gedrag en religieuze houdingen van Turks-Nederlandse en Marokkaans-Nederlandse moslims, 2009 en 2011

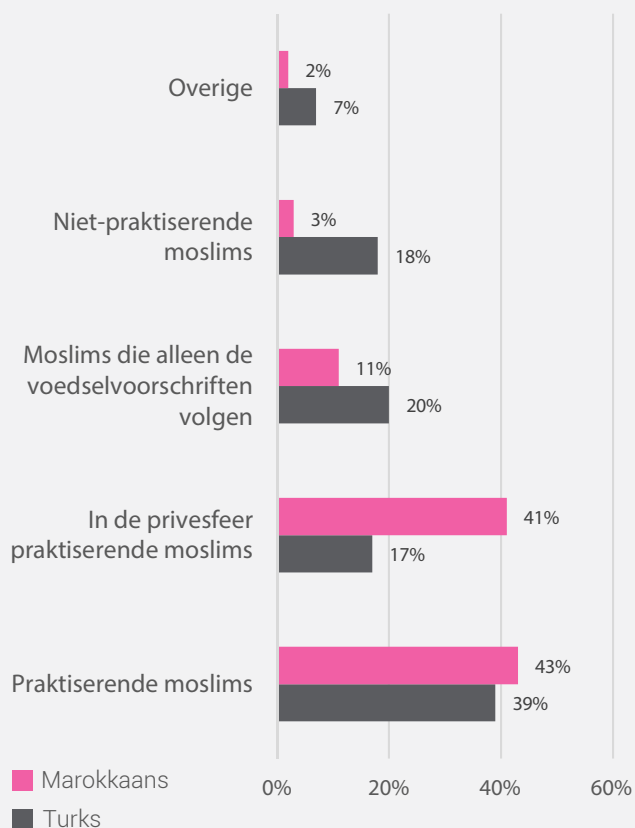
Bron: Maliepaard, M. & Gijssberts, M. (2012).

Uit hetzelfde onderzoek blijkt dat hoe hoger men is opgeleid, hoe minder sterk de geloofsbeleving is. Een uitzondering hierop vormen (jonge) hoogopgeleide moslims van Marokkaans-Nederlandse herkomst; religieuze identificatie is binnen deze groep voor hoogopgeleiden net zo hoog als voor andere opleidingsniveaus.

In de studie van het SCP zijn verschillende profielen moslims opgesteld op basis van verschillende vormen van religieus gedrag. Hieruit blijkt dat Marokkaans-Nederlandse moslims sterker praktiserend zijn dan Turks-Nederlandse moslims. Het grootste verschil is waarneembaar bij moslims die alleen praktiserend zijn in de privésfeer; Marokkaans-Nederlandse moslims vallen veel vaker in deze groep dan Turks-Nederlandse moslims (41% ten opzichte van 17%). Turks-Nederlandse moslims laten veel minder religieus gedrag zien; zij volgen vaker alleen voedselvoorschriften of zijn niet-praktiserend.

Figuur 7 Verdeling van moslims van Turkse en Marokkaanse herkomst over de profielen van religieus gedrag, 2009 en 2011

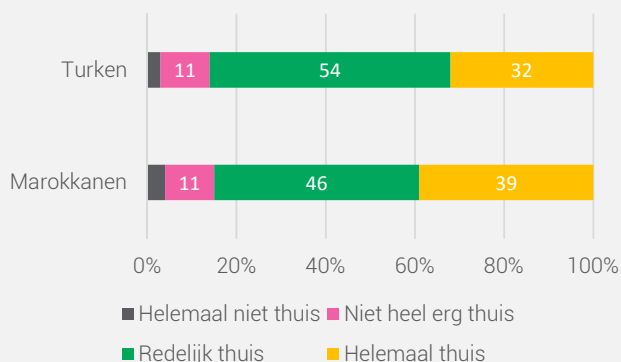
Bron: Maliepaard, M. & Gijsberts, M. (2012).

THUIS VOELEN

THUIS VOELEN IN DE BUURT

Meer dan 80 procent van de Turkse en Marokkaanse Nederlanders voelt zich redelijk of helemaal thuis in de buurt waar zij wonen. Marokkaanse Nederlanders zeggen vaker dan Turkse Nederlanders zich geheel thuis te voelen in de wijk. Een minderheid (14-15%) voelt zich helemaal niet, of niet heel erg thuis. Hoger opgeleiden voelen zich vaker meer thuis in de wijk dan anderen.

Figuur 8 Thuis voelen in de buurt, Marokkaanse en Turkse Nederlanders, 2011, in procenten

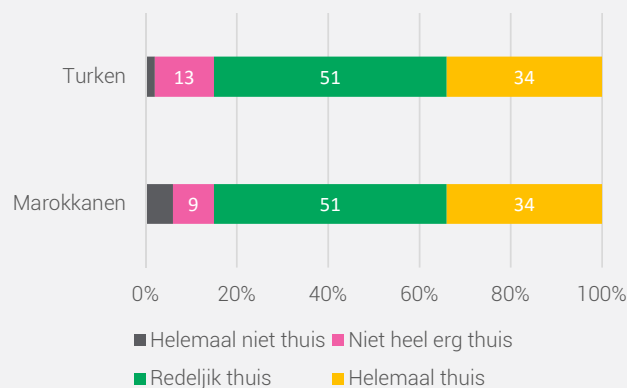

Bron: FORUM/Motivaction (2012)

THUIS VOELEN IN NEDERLAND

Eenzelfde patroon van uitkomsten volgt op de vraag: Voelt u zich thuis in Nederland? Opnieuw zegt meer dan 80 procent zich redelijk tot helemaal thuis te voelen. De verschillen tussen beide groeperingen zijn nu weggefallen.

Figuur 9 Thuis voelen in Nederland, Marokkaanse en Turkse Nederlanders, 2011, in procenten

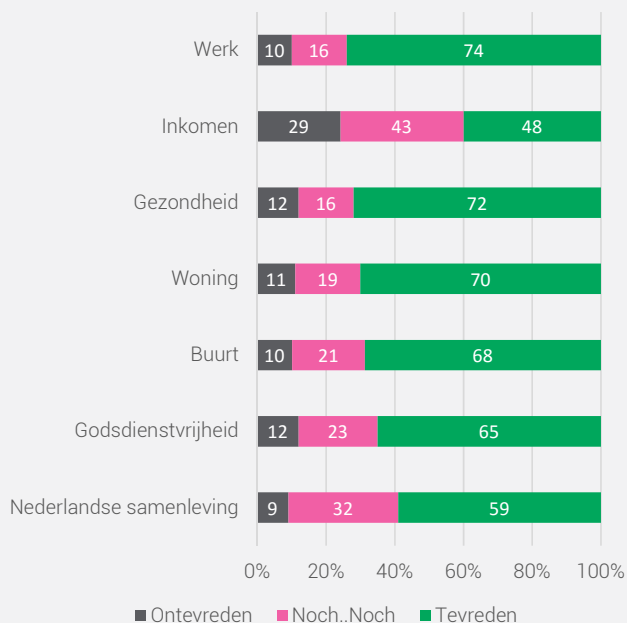

Bron: FORUM/Motivaction (2012)

TEVREDENHEID

Zijn Turkse en Marokkaanse Nederlanders, als de omvangrijkste moslimgroepen in Nederland, tevreden met hun leven in Nederland? In een survey uit 2011 is aan een steekproef onder deze groepen een zevental vragen voorgelegd om hun tevredenheid te meten. Turkse Nederlanders blijken meer tevreden te zijn over de Nederlandse samenleving dan Marokkaanse Nederlanders, respectievelijk 59 en 47 procent. Op de andere aspecten zijn de verschillen tussen beide groepen minder groot en is de mate van tevredenheid groter. Twee derde tot bijna driekwart van de Turkse en Marokkaanse Nederlanders zegt tevreden te zijn over hun werk, de buurt waarin zij wonen, hun woning en hun gezondheid. De tevredenheid over de vrijheid om hun godsdienst te belijden scoort wat lager, vooral bij Marokkaanse Nederlanders, namelijk 60 procent. Over het inkomen is men het minst tevreden: 48 procent van de Turkse Nederlanders en 47 procent van de Marokkaanse Nederlanders is hierover tevreden.

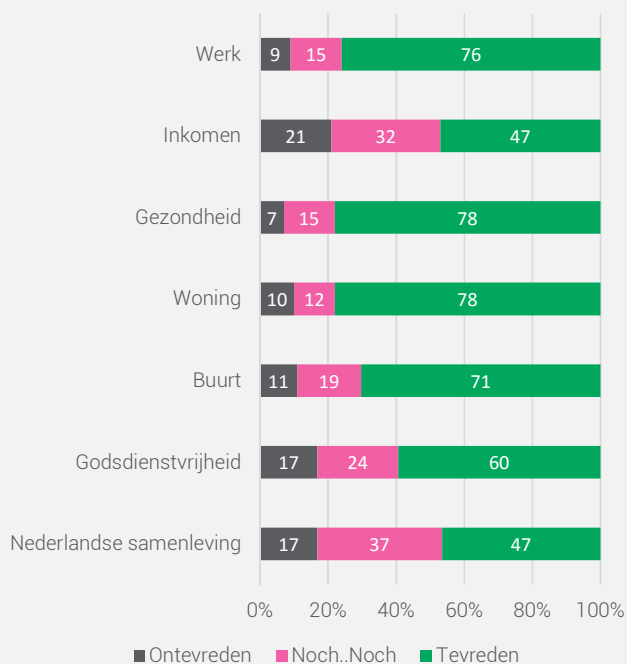
Figuur 10 Tevredenheid van Turkse Nederlanders over enkele aspecten van het leven, 2011

Bron: FORUM/Motivaction (2012).

Vergeleken met een onderzoek twee jaar eerder is de tevredenheid van Turkse- en Marokkaanse Nederlanders met hun eigen leven licht gestegen, behalve op het aspect van godsdienstvrijheid. Op dit punt is sprake van een daling in tevredenheid, met name bij Turkse Nederlanders.

Figuur 11 Tevredenheid van Marokkaanse Nederlanders over enkele aspecten van het leven, 2011

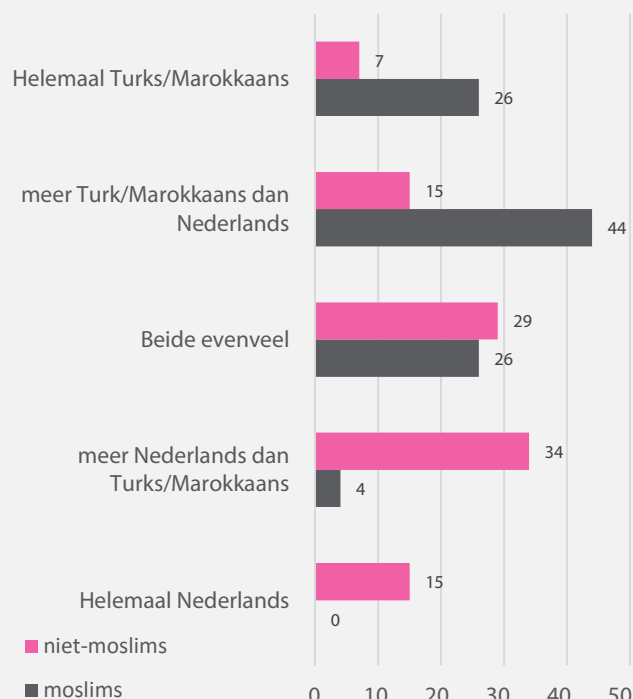

Bron: FORUM/Motivaction (2012).

IDENTIFICATIE

De mate waarin nieuwkomers en hun nakomelingen zich oriënteren op en zich thuis voelen in het nieuwe land wordt gezien als een belangrijke indicator van sociaal-culturele integratie. Het SCP heeft hier onderzoek naar gedaan onder Nederlanders van Turkse en Marokkaanse afkomst.¹⁶ Daarbij maken ze onderscheid tussen personen die zichzelf moslim en die zichzelf geen moslim noemen. Deze laatste groep is klein, namelijk 4 procent. Uit figuur 12 blijkt dat degenen die zich moslim noemen zich duidelijk meer Turks of Marokkaans voelen. De personen die zich niet-moslim noemen, voelen zich meer Nederlands.

Figuur 12 Etnische identificatie van Turks- en Marokkaans-Nederlandse moslims en niet-moslims, 2011 (in procenten)

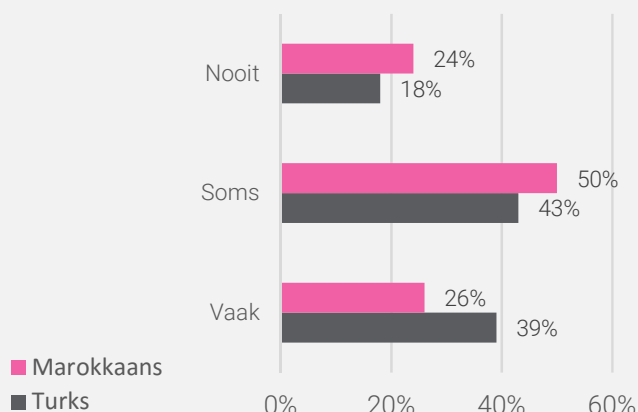

Bron: Maliepaard, M. & Gijsberts, M. (2012).

Van de groep Nederlanders van Turkse of Marokkaanse afkomst, voelt het merendeel zich thuis in Nederland¹⁷. Hierbij is er weinig verschil tussen Turkse en Marokkaanse Nederlanders (62% en 61%, respectievelijk). De meesten kennen wel gevoelens van heimwee. Turkse Nederlanders lijken net iets vaker heimwee te hebben dan Nederlanders van Marokkaanse afkomst (zie figuur 13).

Figuur 13. Mate van heimwee

Bron: CBS (2012)

INTEGRATIE¹⁸

ONDERWIJS

Uit onderzoek¹⁹ uit 2014 blijkt dat kinderen van ouders van Turkse en Marokkaanse afkomst steeds vaker hoger onderwijs volgen. Dit geldt met name voor Turks- en Marokkaans-Nederlandse meisjes. In het studiejaar 2003/2004 stroomde nog een kwart tot een derde van hen in het hoger onderwijs in; tien jaar later was dit toegenomen tot ongeveer de helft (zie tabel 6). Dat is duidelijk vaker dan jongens uit deze herkomstgroepen. Ook in het mbo laten de meisjes een betere onderwijspositie zien dan de jongens. Meisjes verlaten het mbo maar half zo vaak zonder diploma dan Turks- en Marokkaans-Nederlandse jongens. Meisjes zijn daarnaast in het mbo minder vaak dan jongens voortijdig schoolverlater en zij behalen vaker een startkwalificatie.

17 CBS (2012).

18 Bij gebrek aan beschikbare gegevens over moslims over dit onderwerp, presenteren we hier cijfers over de twee etnische groepen - Turkse en Marokkaanse Nederlanders - die het grootste deel van de moslims vormen.

19 CBS (2014).

Tabel 6 Gemiddelde instroompercentage in het hoger onderwijs²⁰, naar geslacht (in procenten)

	Turks	Marokkaans
Totaal		
2003/2004	27	32
2013/2014	48	40
Vrouwen		
2003/2004	28	31
2013/2014	62	48
Mannen		
2003/2004	26	34
2013/2014	45	33

Bron: CBS (2014).

WERK

In het begin van 2014 was ongeveer 44 procent van de personen met een Turkse of Marokkaanse herkomst aan het werk (ten opzichte van 68 procent van de autochtonen). Turks- en Marokkaans-Nederlandse werknemers werken vaker onder een tijdelijk contract of als uitzendkracht. De economische crisis heeft hen harder geraakt dan autochtone Nederlanders, omdat werknemers met deze contractvormen harder getroffen zijn. Marokkaanse Nederlanders hebben vaker een bijstandsuitkering (één op de zeven) dan personen van Turkse afkomst (één op de tien).

WEDERZIJDSE BEELDVORMING

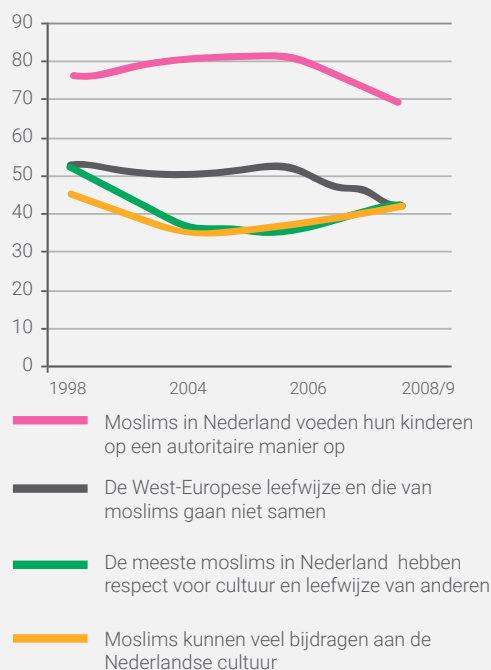
AUTOCHTONE NEDERLANDERS OVER MOSLIMS

Het maatschappelijk debat wordt weerspiegeld in de houding van autochtonen ten opzichte van moslims. Een aanzienlijk deel van de autochtone Nederlanders oordeelt negatief over moslims, zoals blijkt uit de antwoorden die men geeft op enkele stellingen. Sinds 2006 is er een lichte verbetering in deze houding (zie figuur 14).

20 Eerstejaars bachelors en doctoraal

Figuur 14 Opvattingen van autochtone Nederlanders (18-80 jaar) over de leefwijze van moslims, 1998-2008/9, in procenten 'mee eens'

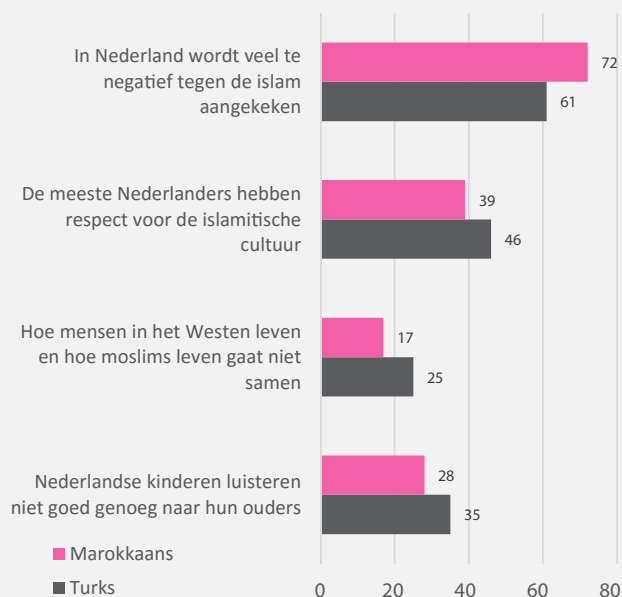
Bron: SCP (2009).

Het SCP concludeert dat de negatieve economische conjunctuur, alsmede de instroom van nieuwe migranten, weinig invloed heeft op de opvattingen over moslims. (Veel) media-aandacht voor migrantenvraagstukken daarentegen heeft in de afgelopen decennia wel geleid tot negatievere opvattingen over moslims.

TURKSE EN MAROKKAANSE NEDERLANDERS OVER AUTOCHTONE NEDERLANDERS

Aan Turkse en Marokkaanse Nederlanders zijn soortgelijke stellingen voorgelegd over Nederlanders. Een veel kleiner deel dan van de autochtonen meent dat de westerse leefwijze niet te combineren is met moslim zijn. Een meerderheid van de Turkse en Marokkaanse Nederlanders vindt dat in Nederland te negatief wordt aangekeken tegen de islam. Marokkaanse Nederlanders vinden dat vaker dan Turkse Nederlanders.

Figuur 15 Opvattingen van Turkse- en Marokkaanse Nederlanders over spanningen en geweld tussen groepen, 2006, in procenten '(zeer) mee eens'

Bron: SCP (2009).

CONTACTEN MET AUTOCHTONEN

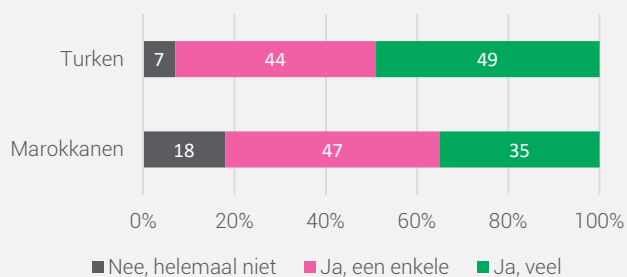
Hoe groter de etnische groep, hoe minder de kans op een ontmoeting met een autochtoon. Daardoor neemt de kans dat allochtonen in de vier grote steden autochtonen ontmoeten, af. Zo daalde de statistische kans dat Turkse Nederlanders autochtonen ontmoeten in Amsterdam van 51% in 1998 naar 43% in 2008.

Tussen 1994 en 2006 is de samenstelling van vrienden- en kennissenkringen van de tweede generatie steeds eenzijdiger geworden, in de zin dat ze vaker bestaan uit personen van dezelfde herkomstgroep. Het meest geldt dat voor de Turkse tweede generatie.

In 2011 is aan steekproeven van beide groepen gevraagd of zij autochtonen in vrienden- of kennissenkring hebben. Het valt op dat er relatief veel Marokkaanse Nederlanders zijn (18%) die te kennen geven geen autochtoon in hun vrienden- of kennissenkring te hebben. Datzelfde geldt voor 7% van de Turkse Nederlanders. Bijna de helft van de ondervraagde Turkse Nederlanders zegt zelfs veel autochtonen in hun sociale omgeving te kennen, tegenover 35% van de Marokkaanse Nederlanders. Deze uitkomst staat haaks op eerdere onderzoeken, waaruit stevast bleek dat Marokkaanse Nederlanders méér contacten hadden met autochtonen, en dat Turkse Nederlanders zich veel meer in eigen kring ophielden. Voor beide groepen geldt dat hoe hoger de opleiding van de ondervraagde is, hoe vaker deze autochtone vrienden zegt te hebben (zie figuur 16).

Figuur 16 Autochtonen in vrienden- en kennissenkring van Turkse en Marokkaanse Nederlanders, 2011 (in procenten)

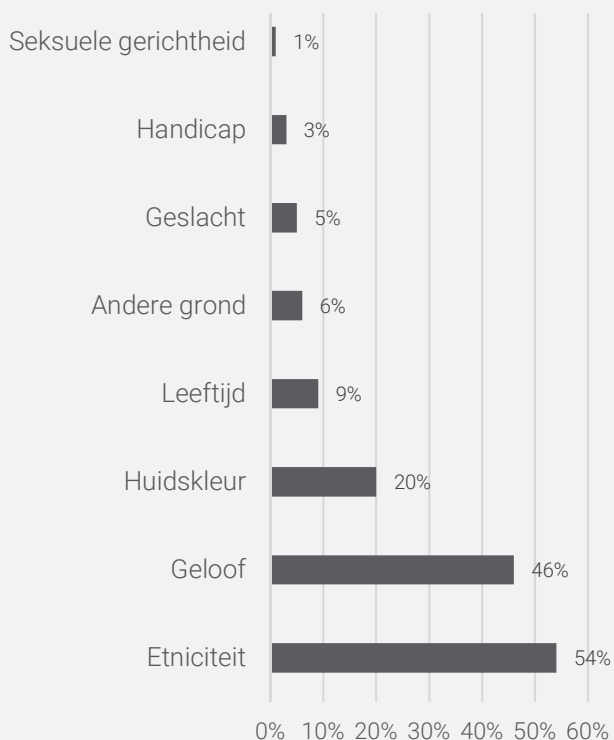
Bron: FORUM/Motivaction (2012).

DISCRIMINATIE JEGENS MOSLIMS

DE OMVANG VAN DISCRIMINATIE

In een survey uit 2009 gaf een derde van de ondervraagde Marokkaanse Nederlanders en een vijfde van de Turkse Nederlanders aan dat zij in de afgelopen twaalf maanden op straat discriminatie op grond van huidskleur, land van herkomst of geloof hadden ervaren.²¹ Vergeleken met een soortgelijk onderzoek vier jaar eerder betekende dat een lichte daling voor Marokkaanse Nederlanders, maar een sterke stijging voor Turkse Nederlanders.

Figuur 17 Discriminatiegronden genoemd door moslims (meerdere antwoorden mogelijk)

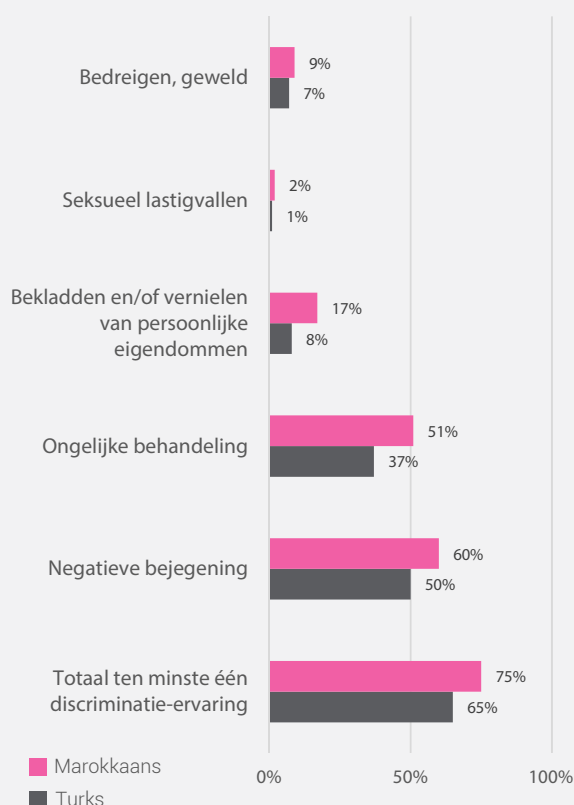

Bron: Andriessen, I, Fernee, H. & Wittebrood, K. (2014).

Onderzoek van het SCP uit 2014 toont aan dat de ervaren discriminatie onder moslims volgens hen in de meerderheid van de gevallen te maken heeft met religieuze overtuiging (vaak in combinatie met etnische achtergrond).²² In 20 procent van de gevallen had de discriminatie betrekking op huidskleur.

Ongeveer twee op de drie moslims geeft aan minstens een keer discriminatie te hebben ervaren in het afgelopen jaar. Wanneer ook de personen met twijfel worden meegenomen dan gaat het om driekwart van de moslims. In de gevallen van 'zonder twijfel' gaat het met name om negatieve bejegening (50%) en ongelijke behandeling (37%). Moslims ervaren in mindere mate discriminatie met als uitingsvorm seksueel lastigvallen (1%) en bedreiging (7%) vanwege etniciteit/huidskleur.

Figuur 18 Uitingsvorm van ervaren discriminatie onder moslims, zonder en inclusief twijfel (meerdere antwoorden mogelijk)

Bron: Andriessen, I, Fernee, H. & Wittebrood, K. (2014).

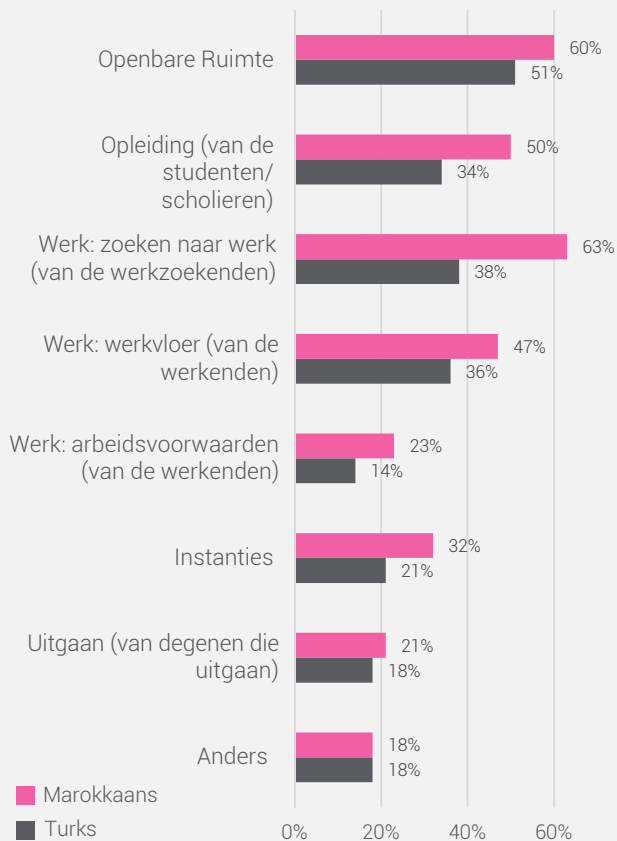
De helft van alle moslims ervaart discriminatie in de openbare ruimte. Ruim een derde van de moslims heeft discriminatie ervaren op de werkvloer. Ook heeft 38 procent van de moslims discriminatie ervaren bij het zoeken naar een baan. Daarnaast geeft 34 procent van de moslims aan discriminatie te hebben meegemaakt binnen hun opleiding. Wanneer we kijken naar

21 Boog, I., Dinsbach, W., Rodrigues, P.R. & Donselaar, J. van (red) (2010).

22 Andriessen, I, Fernee, H. & Wittebrood, K. (2014).

ervaren discriminatie zonder en inclusief twijfel dan geeft 60 procent van de moslims aan negatieve bejegening meegemaakt te hebben in het dagelijkse leven. De helft van de moslims heeft ongelijke behandeling ervaren. Tenslotte heeft één op de zes moslims discriminatie ervaren in de vorm van het bekladden en/of vernielen van persoonlijke eigendommen.

Figuur 19 Terrein van ervaren discriminatie onder moslims, zonder en inclusief twijfel.

Bron: Andriessen, I, Fernee, H. & Wittebrood, K. (2014).

De aangetoonde omvang van discriminatie jegens moslims laat zich moeilijk meten. De betrouwbaarheid van registraties door antidiscriminatiebureaus en politie hangt samen met enerzijds de bekendheid ervan bij de slachtoffers en hun bereidheid om voorvallen van discriminatie te melden, anderzijds met de bereidheid bij de politie om incidenten te registreren.

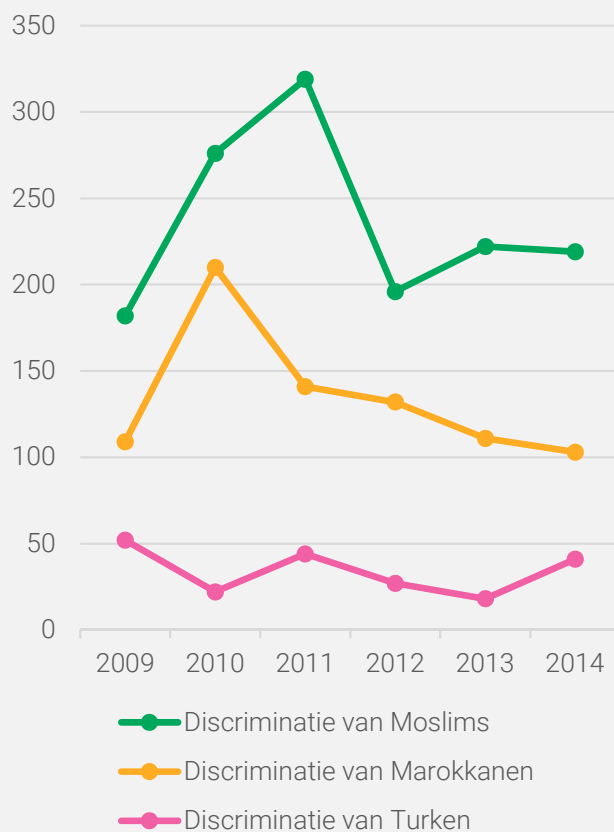
In 2014 waren er 165 klachten geregistreerd in het systeem van de Landelijke Brancheorganisatie van Antidiscriminatiebureaus.²³ Uit een inventarisatie van incidenten van discriminatie geregistreerd door de politie in 2013²⁴ bleek dat 117 van de 1.313 incidenten gericht waren tegen moslims. Het gaat hierbij om 82

procent van de incidenten die in de categorie 'geloof' zijn geregistreerd. Een jaar eerder bedroeg dat percentage 86 procent²⁵.

Analyse van 150 incidenten betreffende moslimdiscriminatie in 2013²⁶ liet zien dat het merendeel van de gevallen ging het om moslimschelden (76,7%). De overige incidenten konden ondergebracht worden onder intentionele moslimdiscriminatie (23,3%). Ruim een vijfde van alle incidenten werd geregistreerd in de regio Rotterdam (21,3%). Verreweg de grootste groep incidenten kon gecategoriseerd worden als belediging (37,3%), discriminatie (15,3%) en geweld (15,3%).

Volgens het Meldpunt Discriminatie Internet (MDI) hadden de meeste meldingen over uitingen op internet en sociale media websites in 2014 betrekking op haat tegen moslims.²⁷ Na een relatief hoog aantal meldingen in 2010 en 2011, lijkt het aantal in de jaren daarna iets afgenomen te zijn (zie figuur 20).

Figuur 20 Aantal meldingen van discriminatie op internet, naar enkele gronden, 2009-2014

Bron: MDI (2015).

23 Art. 1 (2015).

24 Tierolf, B., Scheffelaar, A., Hermens, N. & Drost, L. (2014).

25 Tierolf, B. & Hermens, N. (2013).

26 Tierolf, B., Scheffelaar, A., Hermens, N. & Drost, L. (2014).

27 MDI (2015)

Naast het private MDI is sinds 2013 ook het door de overheid bekostigde Meldpunt internet discriminatie (MiND) actief. In 2014 registreerde MiND 27 meldingen wegens discriminatie op grond van godsdienst. Deze hadden hoofdzakelijk betrekking op moslimhaat. Over de eerste negen maanden van 2015 registreerde MiND 43 meldingen wegens moslimhaat.

DISCRIMINATIE OP DE ARBEIDSMARKT

Het SCP²⁸ heeft in 2012 een groot aantal praktijktests bij uitzendbureaus uitgevoerd waarbij werd getoetst of allochtone kandidaten evenveel kansen hebben op een baan als autochtonen met dezelfde kwalificaties. Daarvoor werden zowel face-to-face als online sollicitaties ingezet. Na een bezoek aan het uitzendbureau bleken werkzoekenden van Turkse, Surinaamse en Antilliaanse herkomst significant minder vaak te worden uitgenodigd voor een sollicitatiegesprek dan autochtonen met precies hetzelfde cv (28% en 46%, respectievelijk). Mannen hebben meer kansen dan vrouwen, ook onder werkzoekenden van Turkse (28% en 19%, respectievelijk) en Marokkaanse herkomst (45% en 33%). Wat opvalt is dat de kans voor Marokkaanse Nederlanders om een baan aangeboden te krijgen niet afwijkt van die van die voor autochtone Nederlanders. Bij online sollicitaties maken uitzendbureaus geen onderscheid naar achtergrond in de eerste fase van de selectieprocedure. Onder Marokkaanse en Turkse Nederlanders hebben vrouwen meer kans op baanaanbod dan mannen (45% en 33% bij Marokkaanse Nederlanders, respectievelijk, en 28% en 19% bij Turkse Nederlanders).

LITERATUUR

Andriessen, I., Fernee, H., & Wittebrood (2014). *Ervaren discriminatie in Nederland*. Den Haag, Sociaal en Cultureel Planbureau.

Andriessen, I., Nievers, E., & Dagevos, J. (2012). *Op achterstand: Discriminatie van niet-westerse migranten op de arbeidsmarkt*. Den Haag : SCP.

Art. 1 (2015). *Kerncijfers 2012-2014. Landelijk overzicht van klachten en meldingen over discriminatie, geregistreerd bij de anti-discriminatievoorzieningen*.

Beer, J. de, (2007). *Nederlandse moslims blijven in de minderheid*, Demos, jaargang 23, nr. 9.

Boog, I., Dinsbach, W., Rodrigues, P.R. & Donselaar, J. van (red) (2010). *Monitor Rassendiscriminatie 2009*. Rotterdam / Amsterdam / Leiden: Art.1 / Anne Frank Stichting / Universiteit Leiden

CBS (2014). *Jaarrapport Integratie 2014*. Den Haag/Heerlen: Centraal Bureau voor de Statistiek.

CBS (2012). *Jaarrapport Integratie 2012*. Den Haag/Heerlen: Centraal Bureau voor de Statistiek.

CBS (2009). *Religie aan het begin van de 21e eeuw*. Den Haag/Heerlen: Centraal Bureau voor de Statistiek.

FORUM/Motivaction (2012). *Het welbevinden van Nieuwe Nederlanders 2011*.

Maliëpaard, M. & Gijsberts, M. (2012). *Moslims in Nederland*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

MDI (2015). Jaarverslag 2014. Amsterdam.

Metro, *Nieuwe moskee is zeldzaamheid in Nederland*, 4 januari 2011.

Oudenhoven, J.P. van, Blank, A, Leemhuis, F, Pomp, M. & Sluis, A.F. (2008). *Nederland deugt!*. Assen: Van Gorcum.

Pew Research Center's Forum on Religion & Public Life (2011). *The future of the Global Muslim Population*.

28 Andriessen, I., Nievers, E., & Dagevos, J. (2012).

Schmeets, H. & Mensfoort, C. van (2015). *Religieuze betrokkenheid van bevolkingsgroepen, 2010-2014*. Den Haag/Heerlen: Centraal Bureau voor de Statistiek.

Sterckx, L., Dagevos, J., Huijnk, W. & Lisdonk, J. van (2014). *Huwelijksmigratie in Nederland: achtergronden en leefsituatie van huwelijksmigranten*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

SCP (2009), *Jaarrapport Integratie 2009*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Storms, O. & Bartels, E. (2008). *De keuze van een huwelijkspartner. Onderzoeksrapport Vrije Universiteit Amsterdam*.

Tierolf, B., Scheffelaar, A., Hermens, N. & Drost, L. (2014). *POLDIS rapportage 2013 met themarapportage moslimdiscriminatie*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.

Tierolf, B. & Hermens, N. (2013). *Tweede rapportage racisme, antisemitisme en extreemrechts geweld in Nederland: Incidenten, aangiftes, verdachten en afhandeling in 2012*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.

WEBSITES

Centraal Bureau voor de Statistiek: www.cbs.nl

Sociaal en Cultureel Planbureau: www.scp.nl

Contactorgaan Moslims en Overheid (CMO): www.cmoweb.nl
Landelijk Overleg Minderheden: www.minderheden.org
Nederlandse Moslim Omroep: www.nmo.nl

Parlement: www.parlement.com

Kennisplatform Integratie & Samenleving: www.kis.nl

Pew-Templeton Global Religious Futures Project: <http://globalreligiousfutures.com/>

KENNISPLATFORM INTEGRATIE & SAMENLEVING

Het Kennisplatform Integratie & Samenleving wil kennis over integratie vergroten en bijdragen aan een inclusieve en stabiele samenleving. Zie voor meer informatie en hoe u op de hoogte kunt blijven www.kis.nl.

Colofon

Financier: Ministerie van Sociale zaken en Werkgelegenheid
Auteurs: Drs. C. Aussemsxxxx
Ontwerp: Design Effects
Uitgave: Kennisplatform Integratie & Samenleving
p/a Kromme Nieuwegracht 6
3512 HG Utrecht
T (030) 230 3260

De publicatie kan gedownload worden via de website van het Kennisplatform Integratie & Samenleving: <http://www.kis.nl>.
ISBN 978-90-5830-716-3

© Verwey-Jonker Instituut, Utrecht 2016.
Het auteursrecht van deze publicatie bevest bij het Verwey-Jonker Instituut. Gedeeltelijke overname van teksten is toegestaan, mits daarbij de bron wordt vermeld.
The copyright of this publication rests with the Verwey-Jonker Institute. Partial reproduction of the text is allowed, on condition that the source is mentioned.

kennis en aanpak van
sociale vraagstukken

KENNISPLATFORM INTEGRATIE & SAMENLEVING

Kennisplatform Integratie & Samenleving doet onderzoek, adviseert en biedt praktische tips en instrumenten over vraagstukken rond integratie, migratie en diversiteit. Daarnaast staat het platform open voor vragen, signalen en meningen en formuleert daar naar beste vermogen een antwoord op.

Deze kennisuitwisseling is bedoeld om een fundamentele bijdrage te leveren aan een pluriforme en stabiele samenleving.

Blijf op de hoogte van alle projecten, vragen en antwoorden en andere kennisuitwisseling via www.kis.nl, de [nieuwsbrief](#), [Twitter](#) en [LinkedIn](#).

Kennisplatform Integratie & Samenleving is een programma van het Verwey-Jonker Instituut en Movisie

T 030 230 32 60 E info@kis.nl I www.kis.nl

